

תוכן עניינים:

מבוא	3
המצב ברוסיה במהלך מלחמת האזרחים ובסיומה	5
מאפייני מדיניות הכלכלה החדשה – נא"פ	9
דיון וסיכום	13
ביבליוגרפיה	15

מבוא

המהפכה הבולשביקית, שהחלה באוקטובר 1917 וכינונה של ברית-המועצות בשנת 1921, שינו את פני העולם למשך שבעה עשורים והשלכותיה הגאו-פוליטיות ניכרות עד היום. הקומוניזם כתנועה בינלאומית, "המלחמה הקרה", השליטה במדינות "עולם שני", המאבק בין המערב למזרח על השליטה במדינות "העולם השלישי", משבר הטיילים וההשלכות של התמוטטות הגוש הקומוניסטי בסוף שנות השמונים, הפכו את עליית הקומוניזם לאחד המאורעות החשובים ביותר במחצית הראשונה של המאה העשרים.¹

עבודה זו עוסקת בתקופה שבין אביב 1921 וסוף 1929 – תקופה הידועה כתקופת הנא"פ (New Economic Policy), אשר החליפה את מדיניות ה"קומוניזם המלחמתי".² המדיניות החדשה היתה מדיניות כלכלית שהוצעה על ידי וולדימיר לנין בקונגרס העשירי של המפלגה הקומוניסטית במרץ 1921. לנין תאר אותה כהתקדמות לעבר "קפיטליזם מדינתי" בתוך מדינת הפועלים של ברית-המועצות. ה-NEP ייצגה מדיניות כלכלית בעלת אוריינטציה קפיטליסטית יותר, שנתפסה על ידי לנין כהכרחית לאחר מלחמת האזרחים בתקופה של 1917-1922, על מנת להציל את כלכלת המדינה שהיתה הרוסה כמעט לחלוטין וכדי לשמר את הצלחות הבולשביקים. הממשלה הבולשביקית אימצה את הנא"פ באותה וועידה העשירית של המפלגה הקומוניסטית במרץ 1921 ואימצה מספר צווים כחלק ממדיניות זו. במסגרת מדיניות זו הוסרה ההלאמה המוחלטת של התעשייה, שהונהגה בתקופת ה"קומוניזם המלחמתי", ובמקומה כוננה "כלכלה מעורבת", שאיפשרה לפרטים להחזיק בעסקים פרטיים, בעוד שהמדינה שלטה על הבנקאות, המסחר הבינלאומי והתעשיות הגדולות. הנא"פ התאפיינה גם בביטול הפקעות המזון מהאיכרות באזורים הכפריים וביטול האיסורים המוחלטים על סחר חופשי וייצור.³

מדיניות הנא"פ שיקמה את הכלכלה הרוסית שלאחר מלחמת העולם הראשונה ומלחמת האזרחים ובתחומים רבים הובילה לגידול שהיה זהה לזה של התקופה הטרומית מהפכנית. במקביל, היא גם יצרה קטגוריה חדשה של מתעשרים חדשים, שנקראו "הנאפיסטים" (NEPmen), או "אנשי הנא"פ".⁴ המדיניות בוטלה בהדרגה על ידי יוזף סטאלין בשנת 1929, שהוציא במקומה לפועל את תוכנית החומש.

מטרת העבודה היא לענות על השאלה האם מדיניות הנא"פ מעידה על נסיגה של לנין מהכלכלה המרקסיסטית, או שמא היתה זו החלטה נקודתית, עוד שלב בדרך למימוש האידיאולוגיה הקומוניסטית. החשיבות של השאלה נובעת לא רק מתוך ניסיון להבין טוב יותר את ההיסטוריה של ברית-המועצות, אלא גם מכיוון שהיא מהווה חלק חשוב בוויכוח על האם ההתפתחות ההיסטורית של המדינה הקומוניסטית, כפי שהתרחשה היתה בלתי נמנעת, או שמא ההיסטוריה של ברית-המועצות היא רצופת חוסר המשכיות, ולכן ניתן לתמוך בחלקים המוקדמים שלה, מבלי לתמוך בחלקים המאוחרים שלה, ובעיקר בסטאליניזם.⁵ תקופת הנא"פ, אם כן, היא אחת התקופות שבהן נשאלת השאלה, האם מדובר פה בהמשכיות של האידיאולוגיה הקומוניסטית או באי-המשכיות.

¹ ארצי' בראון, עלייתו ונפילתו של הקומוניזם. עם עובד, תל-אביב, 2009, עמ' 24-25.

² שם, עמ' 77.

³ William Rosenberg, Introduction: NEP Russia as a "Transitional" Society, in: Russia in the Era of NEP. Explorations in Soviet Society and Culture, Sheila Fitzpatrick, Alexander Rabinowitch, Richard Stites (eds.), Indiana University Press, 1991, p. 1.

⁴ Alan Ball, Russia's Last Capitalists: The NEPMEN, 1921-1929, University of California Press, 1987.

⁵ Peter Kenez, A History of the Soviet Union from the Beginning to the End, Cambridge University Press, 1999, p. 41.

המצב ברוסיה במהלך מלחמת האזרחים ובסיומה

התקופה מנובמבר 1917 ועד אמצע 1921 היתה תקופה דרמטית מבחינה פוליטית וצבאית. בנובמבר 1917 השיגו הבולשביקים שליטה על מרבית רוסיה. הם אמנם תפסו את השלטון בקלות יחסית, אך התקשו להחזיק בו.⁶ זמן קצר אחרי המהפכה נעשה ניסיון להלאים את התעשייה ולשלול מהאיכרים את זכותם לסחור. אלו היו צעדים הרי אסון.⁷ בתקופה זו ניסו הבולשביקים לנהל את כלכלת המדינה באמצעות צווים בלבד. "צו האדמה" ביטל את הבעלות הפרטית על קרקעות וכוון בעלות משותפת של העובדים בחקלאות. אולם בפועל לשלטון לא היה כוח לפתח חוות משותפות. האיכרות התנגדה לניסיונות הממשלה להפקיע ממנה את המזון שייצרה.⁸ צו אחר נקבע בנובמבר 1917 "צו השליטה של הפועלים" על פיו ניתן לוועדות הפועלים הכוח להחליט על כל מרכיב בתהליך הייצור ובניהול המפעל. בדצמבר 1917 כל הבנקים הפרטיים הולאמו. איכרים ומפעלים צוו לייצר, והתוצרת עוקלה וחולקה על פי צו. מדיניות זו יצרה בעיות גדולות, הובילה למחסור במוצרים והורידה את התמיכה העממית בבולשביקים.⁹ באמצע שנת 1918 פרצה מלחמת האזרחים בין "הלבנים", האנטי-מהפכניים, לכוחות הבולשביקים ה"אדומים". מתקופה זו, כשמונה חודשים לאחר המהפכה הבולשביקית, הונהגה ברוסיה מדיניות כלכלית שמכונה בהיסטוריוגרפיה "קומוניזם מלחמתי". זו היתה תקופה של קומוניזציה קיצונית. מדיניות זו נועדה להתמודד עם המחסור הגדול במזון בעקבות מלחמת העולם הראשונה, המהפכה הבולשביקית ומלחמת האזרחים והרעב הגדול שהוא יצר.¹⁰

הבולשביקים קיבלו לידיהם כלכלה בתקופת מלחמה במצב של כמעט התמוטטות מוחלטת והבעיה הראשונה שלהם היתה לוודא שהיא לא תתמוטט לחלוטין.¹¹ לכן, הם הנהיגו מדיניות של "קומוניזם מלחמתי".

כך גורבצ'וב כשביקש להנהיג רפורמות במסגרת הפרסטר'יקה, טען בקונגרס ה-27 של המפלגה הקומוניסטית שהוא למעשה הולך בדרך הנא"פ של לנין.

Anthony Jones, William Moskoff, Ko-ops: The Rebirth of Entrepreneurship in the Soviet Union,

Indiana University Press, 1991, p. XIV.

⁶ ארצ'י בראון, עלייתו ונפילתו של הקומוניזם, עמ' 70.

⁷ שם, עמ' 77; Sheldon Richman, War Communism to NEP: The Road from Serfdom, The Journal of Libertarian Studies V(1), 1981, p. 90.

⁸ ארצ'י בראון, עלייתו ונפילתו של הקומוניזם, עמ' 71; Alec Nove, An Economic History of the U.S.S.R., Penguin Books, 1972, p. 49.

⁹ שם, עמ' 49.

¹⁰ שם, עמ' 59.

¹¹ Sheila Fitzpatrick, The Russian Revolution, Oxford University Press, 1982, p. 70.